

Kościół Chrystusa Króla w Gorzowie Wielkopolskim – jedyne dzieło Curta Steinberga w województwie lubuskim

dr inż.
BARTOSZ MICHALAK
Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Budownictwa
ORCID 0000-0003-0901-6263

Architektura sakralna okresu modernizmu nie ma szerokiej reprezentacji na terenie województwa lubuskiego. Jednym z najbardziej okazałych obiektów tego typu jest zlokalizowany na terenie Gorzowa Wielkopolskiego kościół Chrystusa Króla.

Wprowadzenie

Curt Steinberg, niemiecki architekt, urzędnik budowlany oraz malarz urodził się 12 grudnia 1880 roku w Koblencji, zmarł 13 grudnia 1960 roku w Hanowerze. Wykształcenie zdobył w Berlinie i tam spędził większą część swojego życia zawodowego. W roku 1907 uzyskał stopień doktora nauk na politechnice w Dreźnie. Znaczącą część jego dorobku jako architekta stanowią kościoły lub inne budowle o charakterze sakralnym. Zaprojektował ponad 60 nowo budowanych kościołów oraz kierował pracami remontowymi około 120 istniejących obiektów. W latach 20. XX w. jego twórczość zwróciła się w kierunku popularnego w tym czasie modernizmu. Ze względu na swoje zainteresowania historyzmem i symboliką narodową umiejętnie łączył te dwa style w obiektach tworzonych w latach 1920–1935 [1]. Jedną z dobrze

zachowanych świątyń z tego okresu jest kościół Chrystusa Króla (dawniej Lutherkirche) w Gorzowie Wielkopolskim (Landsberg a.d. Warthe).

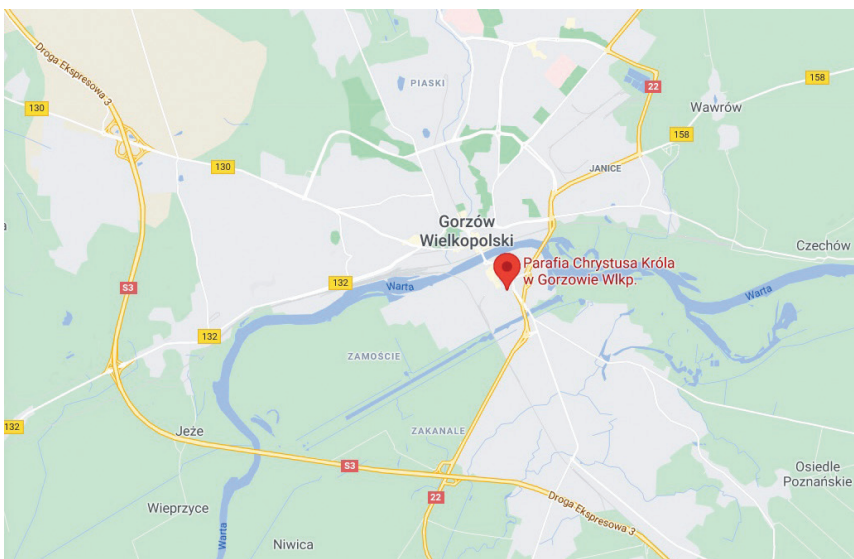
Charakterystyka budynku Lokalizacja

Gorzów Wielkopolski jest położonym nad rzeką Wartą, drugim co do wielkości miastem województwa lubuskiego zlokalizowanym w jego północnej części. Kościół Chrystusa Króla znajduje się w dzielnicy Zamoście, przy zbiegu ulic Woskowej i Grobla, w bliskim sąsiedztwie drogi krajowej nr 22 (fot. 1.).

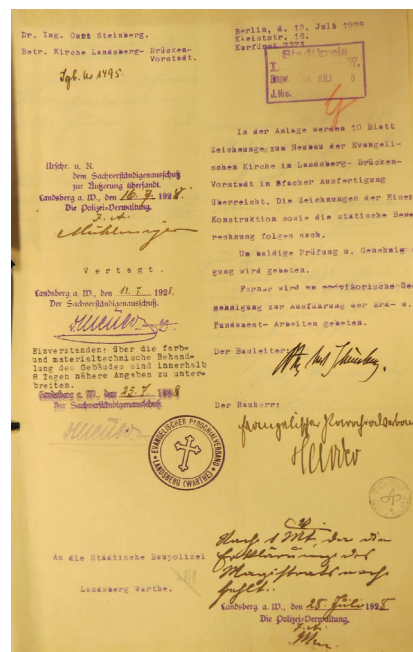
Historia

Świątynię wybudowano w latach 1928–1930 dla ludności dynamicznie rozrastającej się w tym czasie dzielnicy Zamoście (Brückenvorstadt). Zaprojektowanie

i nadzór nad budową powierzono Curtowi Steinbergowi, który w tym czasie był kierownikiem Kościelnego Urzędu Budowlanego przy Ewangelickim Konsystorzku Berlina-Brandenburgii. Pierwotnie był to kościół ewangelicki pw. Martina Luthera. Koszt oszacowano na 270 000 marek niemieckich. Po roku 1945 kościół dostosowano do potrzeb katolików i erygowano parafię pw. Chrystusa Króla [3]. Architektonicznie oraz konstrukcyjnie budynek jest zbliżony do kościoła św. Jerzego we Frankfurcie nad Odrą (St. Georg Kirche) wybudowanego w latach 1926–1928, który również jest dziełem Steinberga.

Fot. 1. Lokalizacja kościoła na planie miasta (źródło: Google Maps)

Fot. 2. Fragment dokumentacji składanej przez Curta Steinberga do Policji Budowlanej (Baupolizei) z wnioskiem o pozwolenie na budowę z dnia 12.07.1928 [2]

Fot. 3. Widok kościoła od strony wschodniej (fot. aut.)

Fot. 4. Widok kościoła od strony zachodniej (fot. aut.)

Architektura obiektu

Kościół został wzniesiony w stylu modernistycznym. Bryła budynku została opracowana na planie rotundy o średnicy 23,70 m z przylegającą do niej od wschodu wieżą na planie kwadratu o boku 7,20 m. W wieży umieszczono kruchtę (fot. 3. i 4.).

Część prezbiterialna została natomiast umieszczona po stronie zachodniej, co sprawia, że kościół jest zorientowany na wschód – zachód. Jednoprzestrzenne wnętrza świątyni rozplanowano w układzie krzyża greckiego przez zastosowanie czterech symetrycznie umieszczonych aneksów mieszczących klatki schodowe oraz zakrystię – dwa po stronie ołtarza, dwa po stronie wieży. Projekt przewidywał możliwość pomieszczenia 723 wiernych (fot. 5.) [2].

Po stronie wschodniej znajduje się masywna empora przypominająca balkon wspornikowy. Na emporze są również ławy dla wiernych. Pomiędzy emporą a wieżą, we wnęce utwo-

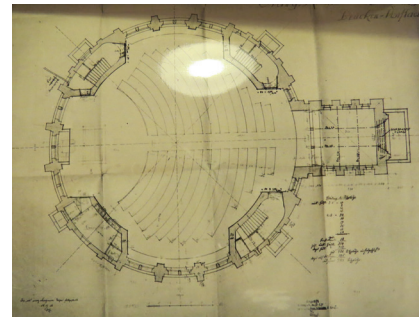
rzonej przez aneksy z dwubiegowymi klatkami schodowymi, znajduje się kiosk ze stanowiskiem organisty, natomiast same organy zlokalizowane są w osobnym pomieszczeniu. Do wnętrza wieży można dostać się z poziomu empory poprzez dwie pary drzwi (fot. 6.).

Wewnątrz aneksu położonego po stronie południowo-zachodniej zlokalizowano wejście do zakrystii. Bryła rotundy jest zwarta i wizualnie została podzielona na dwa człony: podstawowy korpus budynku oraz bęben latarni. Całość przykryto sklepieniem pozornym, kopulastym, a sama kopuła jest przykryta dachem stożkowym, od wewnątrz ozdobiona gurtami z cegły klinkierowej, maskującymi konstrukcję stalową (fot. 7.).

Bryła przylegającej do rotundy wieży o wysokości 46,50 m (do podstawy krzyża) również została optycznie podzielona na dwie części. Pierwsza o wysokości 33,50 m jest wzniesiona na planie kwadratu, a druga o wysokości 13,00 m – na planie ośmiokąta foremego. Całość jest zwieńczona stalowym krzyżem o wysokości 6,50 m, co sprawia, że wieża kościoła jest jednym z najwyższych obiektów na terenie miasta. Elewację rotundy podzielono na przemian lizenami oraz długimi, prostokątnymi oknami. Wewnątrz okien są nieoryginalne, pochodzące z 1997 roku witraże. Powyżej znajduje się bęben latarni z oknami zakończonymi łukiem kolistym oraz umieszczonymi pomiędzy nimi murkami tworzącymi nisze. W elewacji północno-zachodniej znajduje się portal z profilowanymi ościeżkami z cegły klinkierowej. Główne wejście do kościoła umieszczono w wieży, po stronie zachodniej. Portal jest bogato zdobiony ceglami klinkierowymi i terakotą, ukształtowanymi w symbole religijne. Elewację wieży są podzielone wysokimi, prostokątnymi otworami okiennymi, umieszczonymi po trzy z każdej strony. Wewnątrz wieży w 1930 roku umieszczono trzy dzwony odlane w wytwórni Mitteldeutsche Stahlwerke Lauchhammer AG. Ciekawostką jest, że wszystkie elewacje budynku, a także wykończenia wnętrza wykonano z cegły klinkierowej, wyprodukowanej na specjalne zamówienie Curta Steinberga w niemieckim wymiarze typowym 27 x 14 x 7 cm i nietypowym 22 x 12 x 5 cm [3].

Rozwiązania konstrukcyjne

Kościół jest posadowiony na fundamentach pośrednich wykonanych jako pale żelbetowe sięgające głębokości 5,50 m, zakończone ławą oczepową podpierającą mury zewnętrzne. Ściany zewnętrzne o grubości 0,38 m wymurowano z cegły klinkierowej o dwóch wymiarach, typowym niemieckim 27 x 14 x 7 cm oraz nietypowym 22 x 12 x 5 cm. Wnętrze kościoła na planie rotundy przykryto sklepieniem pozornym w kształcie kopuły. Konstrukcja sklepienia składa się z promieniście rozchodzących się od środka kopuły dźwigarów stalowych wykonanych z wyprofilowa-

Fot. 5. Rzut architektoniczny z dokumentacji projektowej autorstwa Curta Steinberga – rok 1928 [2]

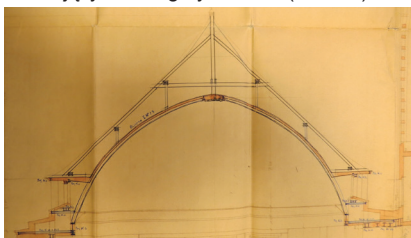
Fot. 6. Widok na emporę i kiosk organisty (fot. aut.)

nych dwuteowników stalowych o wysokości 280 mm. Wszystkie elementy stalowe wykonano ze stali St37 o wytrzymałości charakterystycznej 370 MPa. Wytrzymałość obliczeniową przyjęto na 185 MPa. Dźwigary kopuły opierają się na ścianach zewnętrznych rotundy. Stalowa konstrukcja kopuły wzmocniona jest dodatkowo stężeniami stalowymi po jej obwodzie. Jedno w dolnej części przenoszące siły rozporowe, odciążając mury, drugie w części środkowej przenoszące siły ściskające od obciążenia wiatrem dachu. Więźba dachu stożkowego została wykonana z drewna i oparta na stalowej konstrukcji kopuły za pomocą słupów. Powyżej poziomu kopuły zastosowano jętki (fot. 8. i 9.). Do pokrycia dachu użyto dachówki ceramicznej.

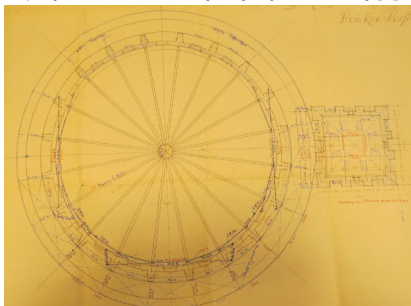
W głównej nawie świątyni rozmieszczono symetryczne na planie krzyża greckiego cztery aneksy o szerokości 2,50 m każdy. Ściany aneksów o grubości 0,57 m wymurowano z cegły klinkierowej. Działają one usztywniająco na mury obwodowe rotundy. W trzech z nich umieszczono dwubiegowe, żelbetowe klatki schodowe, a w czwartym zakrystię. Na dwóch aneksach umieszczonych po stronie wieży wsparto emporę. Całość stalowej konstrukcji empory, wykonanej z dwuteowników o wysokości 240 oraz 280 mm, opiera się na ścianach obwodowych oraz aneksach (fot. 10.). W ścianach zewnętrznych zakotwiono belki wspornikowe umieszczone osiowo na specjalnie wyprofilowanych filarach. Jednocześnie podparto je na stalowych dźwigarach opartych na ścianach aneksów. Dzięki ustawieniu ich na planie krzyża greckiego możliwe było umieszczenie trzech dźwigarów pod kątem 90 stopni. Sam balkon jest pozabawiony dodatkowych podpór (fot. 11.).

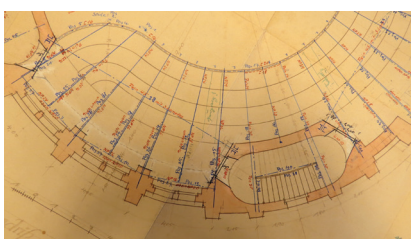
Fot. 7. Kopuła z widocznymi gurtami maskującymi dźwigary stalowe (fot. aut.)

Fot. 8. Fragment projektu konstrukcji stalowej kopuły oraz drewnianej więźby dachowej [2]

Fot. 9. Fragment projektu konstrukcji stalowej kopuły [2]

Fot. 11. Fragment projektu konstrukcji stalowej empory [2]

Pomiędzy rotundą a wieżą, nad głównym wejściem do nawy, znajduje się nadproże stalowe wykonane z czterech umieszczonych równolegle do siebie dwuteowników o wysokości 340 mm każdy. Nad wejściem do kruchty umieszczono trzy dwuteowniki 300. Wszystkie pozostałe nadproża w budynku wykonano z dwuteowników 240 lub 280. Konstrukcję wieży przylegającej do rotundy od strony wschodniej stanowią muryne filary z cegły klinkierowej stężone stalowymi dwuteownikami o wysokości 240 mm, które jednocześnie pełnią funkcję belek stropów Kleina (fot. 12.).

Całość wieży podzielono na siedem kondygnacji. Wewnątrz wieży znajduje się drewniana klatka schodowa prowadząca aż na szczyt do poziomu dzwonów. Trzy odlewa-

Fot. 10. Jeden z czterech masywnych aneksów stanowiących podstawę konstrukcji rotundy oraz empory (fot. aut.)

ne dzwony zawieszono na stalowej kratownicy przestrzennej umieszczonej w jej szczytowej, ośmiobocznej części.

Podsumowanie

Curt Steinberg jest jednym z najbardziej zasłużonych twórców kościołów modernistycznych w rejonie Berlin – Brandenburgia – Nowa Marchia. Znajdujący się w Gorzowie Wielkopolskim kościół pw. Chrystusa Króla oddany do użytku w 1930 roku jest jedynym obiektem tego architekta znajdującym się na terenie Polski i jednocześnie stanowi przykład szczytowych osiągnięć twórcy we wznoszeniu imponujących budowli sakralnych opartych na zaawansowanych i śmiałych jak na owe czasy rozwiązaniach konstrukcyjnych oraz materiałowych. Bliźniaczo podobny kościół Sankt Georg Kirche we Frankfurcie nad Odrą, którego budowę ukończono dwa lata wcześniej, stanowił dla Steinberga podstawę do eksperymentowania z budowlami sakralnymi wznoszonymi na planie rotundy z otwartym, jednoprzestrzennym wnętrzem oraz imponujących rozmiarów emporą. Rozpoznanie i zachowanie oraz utrzymanie w należyłym stanie technicznym obiektów takich jak ten powinno być ważnym zadaniem inżynierów, architektów i służb konserwatorskich. Wpraw-

Fot. 12. Ostonięty strop Kleina i stalowe nadproże w kruchcie (fot. aut.)

dzie opisywany budynek jest wpisany do rejestru zabytków, ale niestety budowle modernistyczne przez dekady traktowane były jako obiekty współczesne i dopiero od niedawna doceniane są przez specjalistów w kategorii zabytków architektury oraz budownictwa.

Bibliografia

- [1] Jaworski E., Jodko A., Słownik landsberskich i gorzowskich twórców kultury. WiMBP, Gorzów Wielkopolski 2007.
- [2] Dokumentacja projektowa Lutherkirche, Dr.-Ing. Curt Steinberg, Berlin 1928. Zbiory Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim.
- [3] Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa. Kazimiera Kalita Skwirzyńska, 1989–1994. Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, delegatura w Gorzowie Wielkopolskim.

DOI: 10.5604/01.3001.0015.2278

PRAWIDŁOWY SPOŚÓB CYTOWANIA

Michalak Bartosz, 2021, Kościół Chrystusa Króla w Gorzowie Wielkopolskim – jedyne dzieło Curta Steinberga w województwie lubuskim, „Builder” 9 (290). DOI: 10.5604/01.3001.0015.2278

Streszczenie: Architektura sakralna okresu modernizmu nie ma szerokiej reprezentacji na terenie województwa lubuskiego. Jednym z najbardziej okazałych obiektów tego typu jest zlokalizowany na terenie Gorzowa Wielkopolskiego kościół Chrystusa Króla, którego architekt Curt Steinberg zasłynął z projektowania i budowy obiektów sakralnych. Wzniesiony w latach 1928–1930 budynek jest imponującym przykładem nowoczesnej techniki budowlanej i odważnych rozwiązań konstrukcyjnych dostępnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego, nad którymi autor pracował także przy podobnej świątyni Sankt Georg Kirche we Frankfurcie nad Odrą.

Słowa kluczowe: kościół, modernizm, Curt Steinberg

Abstract: THE CHURCH OF CHRIST THE KING IN GORZÓW WIELKOPOLSKI - THE ONLY WORK OF CURT STEINBERG IN THE LUBUSKIE VOIVODSHIP. The sacral architecture of the modernist period is not widely represented in the Lubuskie Voivodeship. One of the most impressive buildings of this type is the Church of Christ the King located in Gorzów Wielkopolski, whose architect Curt Steinberg was famous for designing and building sacral buildings. The building, erected in the years 1928-1930, is an impressive example of modern construction techniques and bold construction solutions available in the interwar period, on which the author also worked at a similar temple of Sankt Georg Kirche in Frankfurt (Oder).

Keywords: church, modernism, Curt Steinberg